

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ У ІСТОРИЧНОМУ ДОСВІДІ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Поленчук В.М., Наумов О.Б.

Показана необхідність удосконалення економічного механізму у складі господарського механізму, що сприятиме більш раціональному і ефективному управлінню діяльністю підприємства в умовах ринкових трансформацій.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах ринкової трансформації економіки і суспільства України виняткового значення набуває наукове обґрунтування економічної стратегії, спрямованої на досягнення сталого економічного росту та піднесення на цій основі соціальних стандартів більшості населення. Дотепер впроваджувана система вільного підприємництва не забезпечувала таких прогресивних зрушень. Багато в чому це результат необґрунтованої переваги ринкової економіки за майже повного ігнорування державних методів її регулювання. У зв'язку з цим дуже актуальним залишається питання вивчення і застосування історичного досвіду ринкових трансформацій і різноманітних економічних реформ, здійснених за ініціативою держави та видатних науковців.

Сучасний етап управління розвитком економіки України забезпечується шляхом поєднання ринкового саморегулювання та системи державного регламентування ринкових відносин. Ринок сприяє регулюванню розвитку суб'єктів господарювання та виробництво товарів, робіт, послуг на основі взаємодії елементів ринкового механізму: попиту, пропозиції і ціни. Система державного регламентування доповнює ринкове саморегулювання, спрямовуючи його на досягнення цілей і завдань, визначених економічною політикою уряду.

Вирішення цих завдань залежить від побудови добре відпрацьованого, адаптованого та адекватного ринковим відносинам економічного механізму діяльності підприємств.

Економічний механізм господарювання має вирішальне значення у підвищенні ефективності діяльності підприємств та економіки держави в цілому. Ця наукова і господарська категорія міцно увійшла в економічне життя і господарську діяльність будь-якого підприємства. Господарський механізм реалізує економічні інтереси шляхом фінансового впливу на соціально-економічний розвиток підприємства.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми,

пов'язані з оцінкою результатів різноманітних ринкових і економічних реформ, що знаходили та знаходять своє відображення в численних наукових статтях, брошурах і монографіях вітчизняних та зарубіжних авторів. Вітчизняні вчені 60-80 років намагалися дати відповідь переважно на невирішені теоретичні та практичні питання господарських перетворень, приділяючи значну увагу удосконаленню господарського механізму та спробам реформувати системи планування, економічного стимулювання, а також існуючі на той час організаційно-господарські форми, які прийшли у глибинну суперечність з можливостями економічного зростання. Нова хвиля досліджень з проблем теорії та практики реформування суспільства й економіки у науковій літературі припадає на рубіж ХХ – початок ХХІ ст. В ній змінилися методи господарювання та шляхи досягнення цілей підприємствами, тому поняття «механізм» необхідно було переглядати та удосконалювати. Сучасні економічні дослідження найчастіше використовують такі поняттями як «економічний механізм», «організаційно-економічний механізм» у складі «господарського механізму». Зокрема, їх аналізу присвячені праці таких зарубіжних і вітчизняних науковців як І.К. Бухтоярова, Л.Н. Павлова, О.В. Козлова, В.П. Москаленко, Б.А. Райзберг, Л. Гурвіц, Р. Майерсон, Е. Маскин, С.О. Воеводіна, Ю. Лисенко та інших зарубіжних та вітчизняних вчених.

Метою статті є історико-економічне дослідження побудови економічного механізму діяльності підприємств, що знаходили та знаходять своє відображення в численних наукових статтях, брошурах і монографіях вітчизняних та зарубіжних авторів ХХ-ХХІ століть.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економіку поняття механізму надійшло з техніки, оскільки виникла необхідність описати соціальні та виробничі процеси в їх взаємодії. У даній аналогії важливим була можливість здійснення руху, виграшу в зусиллі, переміщенні, використанні енергетичних ресурсів для отримання позитивного ефекту. Прототипи простих механізмів, запозичених із механіки (важіль, похила площина, шарнір та ін.), в економіці утворили групу відповідних інструментів, які входили до складу механізму.

Термін «механізм» у наукових працях, присвячених економіці соціалізму, був введений в оберт у другій половині 60-х років ХХ століття з метою удосконалення господарського механізму та у зв'язку із спробами реформувати системи планування, економічного стимулювання, а також існуючі на той час організаційно-господарські форми, які прийшли у глибинну суперечність з можливостями економічного зростання. Однак у обмежених рамках командно-адміністративної системи заходи щодо удосконалення господарського механізму не могли привести ні до підвищення соціально-економічної ефективності, ні до збалансованості народного господарства, на досягнення яких вони були направлені [7].

В умовах ринкової економіки, змінилися методи господарювання та шляхи досягнення цілей підприємств, тому поняття «механізм» необхідно було переглядати та удосконалювати. Сучасні економічні дослідження найчастіше використовують такі поняттями як «економічний механізм», «організаційно-економічний механізм» у складі «господарського механізму». На сучасному етапі ці механізми, рухаючись до трансформації технологічного укладу, економічних та соціально-політичних відносин, формують у розвинутих країнах ринкову економіку змішаного, постіндустріального типу.

На думку І.К. Бухтоярова, перехід до ринкових відносин різко поширює кордони використання усіх механізмів, які використовуються у господарській сфері, і, перш за все економічного, оскільки він чинить безпосередній вплив на економіку. Тому всі негативні явища, які відбуваються в економіці держави залежать від функціонуючого економічного механізму у складі господарського [4].

Дотримуючись даної логіки, ряд дослідників представляють **економічний механізм** як "сукупність методів і засобів впливу на економічні процеси та їх регулювання".

У період планової економіки поняттю економічного механізму приділялося не багато часу та уваги. Головним чином вивчалися питання організації господарського розрахунку як методу соціалістичного господарювання. "Економічному механізмові" надавалися виконавські господарські функції, у результаті чого його класифікували як "сукупність форм соціалістичного розширеного відтворення", "вираження взаємодії людей, організованих у підприємства, відомства і т.д.", "сукупність взаємозалежних важелів і методів планового впливу на виробництво, обмін, розподіл і споживання продуктів". Економічний механізм трактували як складову частину господарського механізму. Він визначався як сукупність підсистем (складових частин), які забезпечують його функціонування.

Нами проведено огляд економічної літератури за ХХ-ХХІ століття та узагальнено інформацію щодо сутності економічного механізму та його структури й складових частин (табл. 1).

Аналізуючи існуючі погляди на механізми в економіці, слід зазначити високий ступінь їхньої термінологічної невизначеності, що неприйнятно для об'єктивних наукових досліджень. Усі зазначені вище визначення економічного механізму близькі до процесу, у той час як у технічних науках механізм носить винятково ресурсне визначення. Це викликає значних труднощів, що виникають при економіко-математичному моделюванні. Також мають місце значні проблеми в побудові наукових досліджень та точних економічних розрахунках.

Розглянувши різні підходи вчених-економістів до визначення поняття «економічний механізм» ми вважаємо, що „економічний

механізм” підприємства є одним із головних складових господарського механізму, який представляє собою сукупність економічних методів, способів, форм, інструментів, важелів, ресурсів, які впливають на економічні відносини та процеси, що відбуваються на підприємстві.

Таблиця 1

**Пропозиції авторів щодо визначення категорії
«економічний механізм»**

Економічний механізм		
Визначення категорії	Структура та складові елементи	Переваги та недоліки
1	2	3
сукупність взаємозалежних важелів і методів планового впливу на виробництво, обмін, розподіл і споживання продуктів (Павлова Л.Н., [14])	складова частина господарського механізму включає в себе наступні елементи: планування і прогнозування, організацію суспільного виробництва, економічне стимулювання, ціноутворення, фінансово-кредитний механізм	переваги: запропоновані елементи забезпечували функціонування економічного механізму
цілісна система, яка складається з двох взаємодіючих підсистем – функціональної та забезпечувальної (Козлова О.В., Москаленко В.П., [13])	складова частина господарського механізму функціональна підсистема включає: планування, стимулювання та відповідальність, науково-технічний прогрес, керування якістю продукції, раціональне використання ресурсів, охорона навколишнього середовища забезпечувальна підсистема включала фінансування	переваги: запропоновані підсистеми були функціональними недоліки: при визначені економічного механізму переплелися його цілі, функції та їх забезпечення; відсутні функції управління, підсистеми правового й інформаційного забезпечення
цілісна система, яка обов'язково повинна мати економічні важелі та використовуватися в якості інструментів впливу на економічні процеси підприємства (Райзберг Б.А., [11])	складова частина господарського механізму економічні важелі включають: ціни, тарифи, відсоткові ставки, пільги, санкції та інш..	переваги: підхід до побудови економічного механізму підприємства вважається цінним для економіки

Продовження табл.1

1	2	3
сукупність елементів, які включають в себе управління, нормування, облік результатів і витрат, відповідальність та матеріальне заохочення,	складова частина господарського механізму	недоліки: дане визначення є неповним, відсутня система цілей
інформаційне, ресурсне, і організаційне забезпечення (Воєводін С.О., [3])		
перетворення процесу трудової діяльності (рух матеріальних та духовних потреб членів суспільства) у рух засобів виробництва та його кінцевих результатів спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів (Лисенко Ю., [8])	складова частина господарського механізму	переваги: розглянув новий підхід до визначення категорії «економічний механізм»
сукупність економічних ресурсів і способів їх взаємодії для реалізації даного економічного процесу (методологія функціонального моделювання IDEF0, США., [10])	сукупність економічних ресурсів	переваги: логічно пов'язане з основним поняттям «механізму» із технічних наук; одержання достовірних результатів економічного дослідження недоліки: не завжди використовується в економічній літературі
взаємодія між суб'єктами та центром (Лео Гурвиц, Роджер Майерсон, Ерик Маскін., [12])	складається з трьох стадій: центр, повідомлення, результат	переваги: новий підхід до визначення категорії «економічний механізм» недоліки: дане поняття є найбільш високою формою абстракції, нез'ясоване поняття центру, не визначені ресурси механізму

Структуру економічного механізму слід будувати у вигляді функціонально - цільової схеми взаємодії функціональних підсистем, підсистем забезпечення і економічних важелів, комплекс яких

спрямований на забезпечення досягнення цілей підприємства, (рис.1).

Рис.1. Схема побудови економічного механізму підприємства

Таким чином, у літературних джерелах визначення економічного механізму узагалі дається без однозначного тлумачення сутності. У це поняття вкладене різне сполучення об'єктних і суб'єктних факторів. Крім того, кожен дослідник адаптує зміст термінів до вирішення завдань

власного дослідження для того, щоб найповніше розкрити досліджену проблему. Як зауважує німецький професор Лутц Крушвіц, «... немає правильного чи неправильного визначення. Терміни можна створити, лише враховуючи наші цілі» [6]. Тому, з метою більш раціонального управління економікою підприємств в умовах ринку, економічний механізм у складі господарського механізму повинен постійно удосконалюватися. Вирішення цих завдань значною мірою залежить від рівня використання науково-технічного прогресу, радикальних перетворень в економіці держави, правильного управління складовими господарського механізму та подальших наукових досліджень.

Висновки та перспективи подальших розробок. В роботі проаналізовано поняття економічного механізму у історичному досвіді ринкових трансформацій. Показано, що в умовах зміни методів господарювання і шляхів досягнення цілей, економічний механізм повинен постійно удосконалюватися, що сприятиме більш раціональному і ефективному управлінню економікою підприємств в умовах ринку.

Література

1. Абалкин Л.И. Избранные труды. В 4-х тт. Г. II. На пути к реформе. Хозяйственный механизм развитого социалистического общества. Новый тип экономического мышления. Перестройка: пути и проблемы. М: Экономика. 2000.
2. Большой экономический словарь / Под. ред. А.Н. Азрилияна. 6-е изд. доп. – М.: Институт новой экономики, 2004. – 1376 с.
3. Воеводин С.А. Экономический механизм управления промышленным производством. Методика и практика организации. – К.: Вища школа, 1991. – 159 с.
4. Дерев'янку О. Организационно-экономический механизм планирования бизнес-процессов предпринимательских структур. Дис. канд. экон. наук., 2004.
5. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – Т.3. – 952 с.
6. Крушвиц Л. Инвестиционные расчеты / Пер. с нем. под загальн. ред. В.В. Ковальова та З.А. Сабова. – СПб.: Питер. – 2001. – С. 2.
7. Леоненко П.М. Економічні реформи: ретроспективи і перспективи // перехідна економіка, теорія політика: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 245-256.
8. Лисенко Ю., Єгоров П. Організаційно-економічний механізм управління підприємством // Економіка України. – 1997. - №1. – С. 86.
9. Москаленко В.П. Экономический механизм повышения эффективности производства на предприятии. – М.: Машиностроение, 1982. – 144 с.
10. Основные понятия IDEFO

(<http://www.management.com.ua/qm/qm014.html>)pravka.ru/kliozyaislvc nnyi-mekhanizm).

11. Райзберг Б.А., Лозовский Л.М., Стародубцева Б.А. Современный экономический словарь. – М.: ИНФРА – М, 1996. – 496 с.

12. Теория экономических механизмов (Нобелевская премия по экономике 2007 г. часть №1) (<http://institutiones.com/theories/259> ----- 2007---1. html/).

13. Теория управления социалистическим производством: Учебник для студентов экономических специальностей / Под. ред. О.В. Козловой. – М.: Экономика, 1979. – 368 с.

14. Фінансово-економічний словник / Под. ред Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С., 2007.

Abstract

Polenchuk V.M , Naumov O.B.

The economic mechanism of enterprises in the historical experience of market transformation

Shown the need to improve the economic mehanizma in economic mehanizma, which is more rational and effective management of the activities of the enterprises in conditions of market transformation.